

„nem lehet tükörfordítani”

Szekeres Nikoletta interjúja

Ove Lund műfordítóval

kívül-belül

OVE LUND (1955) Stavanger – Norvégia

Ove Lund a magyar irodalom olyan kivételes alkotásait fordította norvég nyelvre, mint Bodor Ádám a Sinistra körzet, Kertész Imrétől a Kaddis egy meg nem született gyermekért, Krasznahorkai Lászlótól a Seiobo járt odalent vagy Nádas Pétertől az Emlékiratok könyve. A szünetekkel és termékeny időszakokkal tarkított pályaképből egy jelentős és minden tekintetben szabad fordítói életmű bontakozik ki, interjúnkban Ove Lund mesél a fordítás nehézségeiről, szépségeiről és a pont nélküli regényekről...

► **Mi hozott Norvégiából Magyarországra, és hogyan kerültél kapcsolatba a fordítással? Ha jól tudom, több szakot is végeztél az egyetemen...**

Egyszerű oka van, ide nősültem. Norvégiában az egyetemen valóban több szakot is végeztem, amelyek nem kreditpontokként működtek, hanem szemeszterek voltak egymás után. Angol szakot, összehasonlító irodalomtudományt, szociálintropológiát hallgattam, de ezeket nem párhuzamosan tanultuk. Ami éppen tetszett, azzal foglalkoztam. Így jött a szociálintropológia után az irodalom, amiben volt világirodalom is, és ott találkoztam a magyar irodalommal. Akkor már ismertem a későbbi feleségemet, és valamennyire – nem mondom, hogy nagyon, de – érdeklődtem a magyar irodalom iránt. Amikor aztán Magyarországra kerültem, eleinte nem irodalommal foglalkoztam, hanem a norvég nyelvvvel, ugyanis norvégül tanítottam. Maga az irodalom később érkezett hozzám, mondjuk úgy, hogy szinte véletlenül. Egy napon felhívott telefonon egy norvég főszerkesztő, aki Budapesten járt, és találkozott ott néhány emberrel, akikkel beszélgetett fordításról, könyvekről. Nem olyan sok norvég él Magyarországon, de volt egy fordító, akinek a vezetékneve hasonlít az enyémhez, és ennek a főszerkesztőnek beugrott egy név, akiről azt gondolta, hogy egyszer már fordított magyar irodalmat norvégre, hogy talán ő lesz az a fordító. Hamar kiderült, hogy ez a valaki nem én vagyok – a keresztnevünk mindkettőnknek rövid és O-val kezdődik –, de mégis nálam kötött ki, és megkérdezte, lenne-e kedvem fordítani. Mivel volt, először egy novellát adott próbamunkaként, Déry Tibortól *A szerelem* címűt – így indult az én fordítói karrierem. Ez már lassan harminc éve történt, ez volt a kezdet.

► **Maga a konkrét fordítói munka hogyan folytatódott, mennyire lineárisan épült fel az életedben ez a pálya?**

1982-ben költöztem ide, 1995-ben jelent meg az első fordításom. Már több mint tíz éve itt éltem, tanultam a nyelvet, és akkor megkeresett a szerkesztő, hogy itt egy regény, ezt fordítsd le! Bodor Ádám a *Sinistra körzet* volt az. A következő szöveg, amit kaptam, már jóval nehezebb volt, Nádas Péter *Emlékiratok* könyvéről van szó, amely Norvégiában két kötet ráadásul. Ez a szöveg nagyon nehéz volt szinte kezdőként, de szerencsére volt segítségem Norvégiából – például egy elég ismert főszerkesztő –, és a kiadó is nagyon sokat segített.

► **Miért kezdtek ők magyar könyveket kiadni?**

Megjelent már korábban is náluk magyar irodalom, régi hagyomány volt az, hogy időnként magyar könyvet adjanak ki. Persze a legtöbb magyar író a német kiadókon keresztül kerül Skandináviába. Nádas elég ismert volt már akkor is Németországban, amikor fordítani kezdtem őt, ha jól emlékszem, már *A családregény vége* is megjelent akkor (Rowohlt Kiadó, 1999).

► **Milyen volt a találkozás ezekkel a szövegekkel, akár Bodor, akár Nádas világával? Vannak humoros vagy éppen komolyabb kalandjaid ezekkel a különleges atmoszférájú regényekkel?**

Nem is annyira vicces sztorijaim vannak, Nádassal például inkább szenvedtem. Mondhatom úgy is, hogy ezzel a két könyvvel tanultam meg igazából fordítani. Amikor egy hasonlóan nehéz szöveggel találkozom, már nem hoz rám akkora frászt, mint amennyire megijesztett néha Nádas szövege. Amit itt nagyon megtanultam, az volt, hogy nekem fordítóként elsősorban egy (jó) norvég mondatot kell leírnom. Ez azt jelenti, hogy nem lehet tükörfordítani, nem lehet szorososan szórendet követ-

ni, muszáj egy mondatot egyben átlátni, és azt megtanulni, hogyan lenne jó a másik nyelven. Annyira különböznek a nyelvek, hogy muszáj ezt mindig szem előtt tartani, ami azt is magában hordozza, hogy kicsit távolságot kell tartani az adott szövegtől, ami eleinte nagyon nehéz volt.

▼ **Egyszerre jelenthet ez egyfajta szabadságot, de kezdőként biztosan más a viszony ehhez!**

Vélhetően nem mertem az elején olyan bátran viszonyulni a szövegekhez.

▼ **Mi az, ami egyből eszedbe jut a nyelvi sajátságokról? Miben tűnt bonyolultnak számodra a magyar nyelv?**

Ami egyszerre nehéz a magyarban, az azt jelenti számomra, hogy egyben szabadságot is ad, és ez a szórend a magyar mondatokban. Attól függ, hova teszem a szavakat, hogy mit akarok hangsúlyozni; egy szót annyi helyen lehet a mondatba tenni, és attól függően, hogy mit akarok hangsúlyozni, hogy elsőre úgy tűnik, bárhol lehet vele játszani. Ez a szabadság azonban nem azt jelenti, hogy mindig, hová teszem a szavakat, és arra volt nehéz rájönni, hogy tulajdonképpen hogyan is működik ez, miközben a norvég hasonló, mint az angol, a germán nyelvekben viszonylag kötött a szórend. A norvég talán annyiban még lazább, hogy a határozószókat lehet a mondat elejére és végére is tenni, de alapvetően azért nem rakosgatjuk őket ide-oda.

▼ **A következő fordításod Kertész Imrétől a *Kaddis egy meg nem született gyermekért* volt. Hogyan emlékszel vissza a munkára?**

A *Kaddis*nál azt éreztem, hogy ezt már önállóan végig tudom csinálni. A norvég kiadás viszont egy érdekes történet. Az a kiadó, amelyik felkért a munkára, már nem létezik. Egyszemélyes kiadó volt, és jó irodalmi érzéssel felfedezte magának Kertészt, aki akkoriban még ismeretlen szerző volt Norvégiában. A Nobel-díja előtt Európában sem volt túlságosan ismert. Én megcsináltam a munkámat, ki is fizetett a kiadó, csak éppen nem jelenhetett meg nála a könyv, mert kicsúszt az időből. Addigra már megkapta Kertész Imre a díjat, és a Pax Kiadó, aki felfedezte, hogy az eredeti kiadó kicsúszt az időből, nyomást tudott gyakorolni rá. Így végül náluk jelent meg a *Kaddis* 2000-ben.

▼ **Jött aztán egy viszonylag hosszú, tízéves szünet a fordítói pályádon. Miért?**

Több dolog is szerepet játszott ebben, de alapvetően, ha van egy főszerkesztő, aki preferál egy fordítót, akkor azzal dolgozik, és ha főszerkesztői vagy szerkesztői váltás van, szinte minden új ember más fordítót hoz. Én innen, Magyarországról nem nagyon kerestem a norvég kiadói lehetőségeket, általában hagytam, hagyom, hogy engem keressenek meg. Egyszerűen nem vagyok ilyen típus, nem járok utána. Abban az időben, amikor ez a hosszú szünet volt, az én főszerkesztőm ment nyugdíjba. Aztán jött a harmadik kiadó, amit egy magyar származású, Norvégiában élő svéd állampolgár, Gabi Gleichmann alapított. Gabi szépíróként és újságíróként is tevékenykedik, és az Agora nevű kiadójával talált rám. Kari Keménnyel (többek között norvég–magyar műfordító, 2021-ben halt meg) dolgoztak a *Párhuzamos történeteken*, de akkor Kari már beteg volt, így beleegyezett abba, hogy más fejezze be a könyvet. Gabi Gleichmann akkor azért is keresett, mert az *Emlékiratok könyve* újra megjelent vászonkötésben, és járt emiatt némi tiszteletdíj nekem, de aztán végül én fejeztem be a *Párhuzamos történetek* fordítását.

▼ **Bodor, Krasznahorkai, Nádas, ők olyan nevek, akik itthon is a minőségi irodalmat jelentik. Neked mik a benyomásaid a regényeikről, és van-e rálátásod a magyar irodalomra?**

Krasznahorkait nagyon szeretem, bizonyos szempontból hasonló, mint Nádas, ő is hosszú, összetett mondatokat ír, kevés pontot használ. Legújabb könyvének, amit jelenleg fordítok, a *Herscht 07769*-nek egyetlen pont van a legvégén, szóval tényleg nagyon spórol a pontokkal. Szeretem Krasznahorkai humorát is. A *Báró Wenckheim hazatér* című könyvét is nagyon szeretem, szerettem vele dolgozni, igaz, ott sincs pont, de ez valójában nem okoz különösebben gondot, mert azért meg lehet állapítani, hogy mi gondolható el mondathatárnak, vagy mi az, ami egy gondolat. A magyar irodalom nekem sokszínűnek tűnik, és vannak azért jóval könnyedebb művek a Nádas–Krasznahorkai típusú könyveknél, de én nem vagyok kortársirodalom-szakértő.

▼ **Meddig tart egy ilyen – szinte minden értelemben – súlyos könyvet lefordítani?**

Nem tagadom, nehéz és fárasztó munka ilyen szöveget fordítani, nem is bírom egész nap csinálni, zúg a fejem egy idő után. Vastag könyvek ezek, eltart egy évig is, amíg készen leszek a fordítással. A Bodor Ádám- és a Kertész Imre-kötet nem volt egy év, de azok rövidebbek is. Ezeket a könyveket nagyon megszerettem, és amikor befejeztem őket, sosem éreztem azt, hogy végre vége! Az, hogy egy évig olvashatok egy könyvet újra és újra, nagy élmény. Először végigolvasom a szöveget, aztán apránként fordítom. Mindennap leülök, átnézem a napi penzumot, lefordítom, utána még többször

újra átnézem, észreveszek újabb dolgokat, amelyek első olvasásra nem tűntek fel. Nekem kell idő, és ez a jellegű munka illik az én karakteremhez. Ha belegondolok, nekem sosem volt igazi munkahelyem, mivel én szeretek egyedül dolgozni.

► **Igen, a fordítás alapvetően magányos munka, de azért vannak közegek és lehetőségek arra, hogy valahova tartozónak érezze magát az, akinek ez fontos...**

Igen, természetesen. Egyesületek, szervezetek foglalkoznak a fordítók problémáival, jogvédelemmel stb. Engem most vettek fel a norvég fordítók egyesületébe. Ők szerveznek különféle izgalmas szakmai programokat is, ahova azért, mert itt élek, kicsit nehezebb eljutnom, de éppen most lesz egy kétnapos szeminárium, amelyen Zoomon keresztül is részt lehet venni. Tulajdonképpen ez azért kimaradt az életemből, viszont nem mondanám, hogy különösebben hiányzott.

Milyen volt az általad fordított könyvek fogadtatása Norvégiában?

Mindegyik rétegirodalom, még a nagy kiadók is valamilyen kulturális, állami támogatással adják ki az ilyen típusú könyveket, amelyek jobbra kevés példányban jelennek meg, hiszen ezzel a kiadók pénzt nem keresnek. Fontos és kiemel egy könyvet, ha beválogatják a norvég könyvtárakba. Ez úgy működik, hogy a kiadóknak be kell küldeniük listákat, amiből válogatnak. Ha a könyvek bekerülnek, az jó mindenkinek, sok helyre eljutnak ezek a művek, ráadásul pénzt jelent a kiadónak, szerzőnek, fordítónak egyaránt.

► **Ráadásul a *Seiobo járt odalent* című Krasznahorkai-könyvért komoly szakmai elismerésben részesültél. Milyen fordítói díj az, amit kaptál?**

Igen, az új kiadásra már rá is került a díj, ami szintén sokat számít egy könyv reklámjában. Két fordítói díj van Norvégiában, az egyik a kritikusok díja (Kritikerprisen 2019), ezt kaptam meg én. Négy kategória van minden évben, amikre a kritikusok elküldik a javaslataikat, és a legjobb műfordítói kategóriában lettem a nyertes a *Seiobo*-fordítással 2019-ben. Talán ez a díjkiosztó volt a COVID-bezárások előtti utolsó esemény.

► **Amikor készültem a veled való beszélgetésre, találtam egy érdekes projektet bemutató cikket, ami hozzád kapcsolható, és egy norvég–magyar szótár készülésétől számolt be.**

Itt egészen 1956-hoz kell visszamennünk. A forradalom után Norvégiába is került néhány magyar emigráns (a menekültekkel kapcsolatos integrációs gyakorlat már nem volt idegen a norvégoktól), de akkoriban nem volt semmiféle szótár, és mint egy gyorssegély, valaki fantasztikus munkát végzett, fél év alatt kiadott egy zsebszótárt. Nyilván volt benne hiba, hiányos is volt, de akkor is óriási munka volt ez a vékony kis gyűjtemény. Van egy norvég–magyar baráti társaság Oslóban, amely felmérte, hogy ideje lenne újraszerkeszteni a szótárt. Megbízták Keresztesi László professzort – aki Oslóban és itt, Debrecenben is tanít az egyetemen –, és vele együtt csináltunk a régi meglévő szótárból egy új, bővített és átdolgozott kiadványt, amely Norvégiában 2002-ben jelent meg, és egy ideig itt is lehetett kapni. Léteznek még közösségi szótárak, de például nekem is van egy lassan húsz éve folyamatosan bővülő adatbázisom, ami nem egy szabályos szótár, de kiválóan tudom fordítás-hoz használni. Menet közben ez mindig változik, most tartok körülbelül 36 000 címszónál. Épp tegnap került bele egy újabb kifejezés, Krasznahorkai fordítása közben volt a *háزالó* és a *drótostót* egy mondatban, utóbbit nem ismertem, így már a *drótostót* is bekerült az adatbázisba.

► **Ez elég tipikus kifejezés, miközben nem hiszem, hogy sokan ismernék ma már a jelentését, nemhogy az etimológiáját. Miközben folyamatosan a magyar nyelvvel foglalkozol, nem hiányzik Norvégia, a norvég nyelv?**

A saját nyelvemmel is tudok foglalkozni fordítás közben, ami szintén nagyon sokat jelent nekem. Ha az ember hoz egy olyan döntést, hogy máshol kezd új életet, azzal együtt jár a hiány, de napi szinten sosem éreztem ezt a hiányt, sosem voltam emiatt igazán szomorú. Tavaly február (a COVID) óta nehezebben tudtam Norvégiába utazni, előtte, főleg a viszonylag olcsó repülőjegyek megjelenése óta, gyakran mentem. Hol egy hónapra, hol többre, és voltak rövidebb utazásaim is, ami nagyon jó volt, élveztem, hogy tudok jönni-menni. Az embernek mindig alkalmazkodnia kell a környezetéhez, ráadásul én el tudom képzelni gyakorlatban is a kétlakiséget. Nagyon szeretek kint lenni a szabadban, a hegyekben, ezt itt is meg lehet találni, Magyarországon is vannak alacsonyabb hegyek. Ami talán a legfontosabb, hogy mindig kellene barátok, akárhol is legyen az ember. Érdekes, hogy egy ideje Debrecenben is norvég rádiót hallgatok, norvég televíziót nézek. A magyar híradót egyre kevésbé szeretem, mert belengi a pártpolitika. Norvégiában telje-

sen pártfüggetlen a közmédia, most is volt kormányváltás, de a köztelevízió marad ugyanolyan, nem cserélik le az újságírókat, riportereket, nincs irányváltás.

► **Innen nézve erősen utópisztikusnak tűnik...**

Igen, pedig ez olyan, mint Angliában a BBC, nem válik kormánycsatornává a közmédia. Szóval ezért is hallgatom örömmel a norvég rádiót, és nézem interneten keresztül a norvég tévét, amellet egy kis hiánypótlásnak is tekinthetjük.

► **Van-e fordítói utánpótlás a magyar irodalom norvégra való fordításának területén? Tanítottál-e fordítókat, van-e olyan tanítványod, akire büszke vagy?**

Biztos vagyok benne, hogy lesz, és szükség is lesz rá, mivel a tavalyi évben elhunyt Kari Kemény nagy úrt hagyott maga után. Dobos Éva számos norvég művet fordított magyarra, és az ő nevéhez fűződik a 2021-ben norvég nyelven megjelent Szerb Antal *Utazás és holdvilág* című regényének fordítása, és ez feltehetően nem az utolsó ilyen vállalkozása volt.

A régi tanítványok közül két név jut eszembe, Domsa Zsófia és Patat Bence. Utóbbi sokat foglalkoztatott és sikeres műfordító lett. Bár nem „ellenőriztem”, nincs kétségem afelől, hogy kiválóan végzi a munkáját, mert már az egyetemen feltűnt a tehetsége. Zsófia munkáival időnként találkozom mint lektor, és nagy öröm a fordításait átnézni, mivel nagyon-nagyon ritkán kell belejavítani. Büszke vagyok mind a kettőre.

